

УДК 341.231.14:314.151.3]-054.73

К. Б. Димов

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Міграційні процеси в сучасному світі досягли безпрецедентного масштабу, що робить питання забезпечення прав і свобод вимушених мігрантів надзвичайно актуальним. Європейський Союз є однією з головних цілей мігрантів, а, зокрема, біженців, з усього світу протягом багатьох років, особливо тих, хто рятується від збройних конфліктів, переслідувань з різних мотивів, або екологічних катастроф. Міжнародне та європейське право передбачає низку інструментів для захисту прав цих осіб, однак на практиці їхня реалізація стикається з численними викликами. У статті здійснено міжнародно-правовий аналіз забезпечення прав і свобод вимушених мігрантів у країнах Європейського Союзу. Було розглянуто та проаналізовано основні міжнародні акти та інші правові інструменти, що забезпечують захист прав вимушених мігрантів. Проаналізовано європейське законодавство, включаючи Хартію основних прав Європейського Союзу, Дублінський регламент та директиви Європейського Союзу щодо умов прийому мігрантів і кваліфікації для надання притулку. Виявлено ключові виклики у сфері захисту прав мігрантів, такі як нерівномірне застосування правових норм, прогалани у національному законодавстві країн Європейського Союзу та проблема нелегальної міграції. Окрему увагу приділено ролі міжнародних організацій і неурядових ініціатив у захисті прав вимушених мігрантів. У висновках запропоновано шляхи покращення законодавчої бази та удосконалення правових механізмів інтеграції мігрантів у суспільство Європейського Союзу.

Ключові слова: міграція, біженці, Європейський Союз, права людини, Дублінський регламент, нелегальна міграція, міжнародне міграційне право, вимушені переселенці, шукачі притулку, міжнародне право, європейське право, право ЄС

DOI 10.34079/2226-3047-2024-14-28-49-55

Постановка проблеми. Міграційні процеси у світі, зокрема, вимушена міграція, стають одними із найбільш значних викликів сучасності. За даними Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН), мільйони людей щорічно залишають свої країни у пошуках безпеки, кращих життєвих умов та можливостей для розвитку. Країни Європейського Союзу (далі - ЄС), як один із основних напрямків міграційних потоків, є свідками зростаючої кількості осіб, які змушені тікати від збройних конфліктів, переслідувань, природних катастроф та інших загроз. В умовах процесів глобалізації та інтеграції, що відбуваються по всьому світу, питання правового захисту вимушених мігрантів стає ще більш актуальним.

Існує низка міжнародно-правових механізмів, спрямованих на захист прав та свобод осіб, які були змушені покинути свої домівки. Серед основних міжнародних документів слід виділити Конвенцію ООН про статус біженців 1951 року, що закріплює права біженців та забороняє їх примусове повернення в країни, де їхньому життю чи свободі загрожує небезпека. ЄС, у свою чергу, має власні механізми регулювання міграції, такі як Дублінський регламент (Регламент №604/2013) та Хартія основоположних прав ЄС, які встановлюють загальні вимоги та стандарти для країн-

членів у сферах захисту прав громадян, включаючи вимушених переселенців.

Проте, на практиці реалізація цих правових норм стикається з численними викликами. Існує значна варіативність у застосуванні норм міжнародного та європейського права в різних країнах, що може призводити до порушення прав мігрантів. Наприклад, нерівномірний розподіл мігрантів між країнами, різниця в умовах прийому та доступу до соціальних послуг, а також проблеми інтеграції можуть створювати перешкоди для ефективного захисту прав вимушених мігрантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення прав і свобод вимушених мігрантів є актуальною темою, яка привертає увагу багатьох вітчизняних науковців. У своїх працях це питання висвітлювали такі провідні українські фахівці, як О. В. Буткевич, яка досліджувала правові аспекти захисту прав біженців у контексті міжнародного та європейського права, Т.В. Дракохруст, яка аналізувала регулювання міграційних процесів між Україною та ЄС, а також Ю. В. Чайковський, чия увага була зосереджена на питаннях спільної міграційної політики країн-членів ЄС. Їхні дослідження становлять важливий внесок у розуміння ролі міжнародного права та правових механізмів ЄС у забезпеченні фундаментальних прав вимушених мігрантів.

Мета статті полягає у тому, щоб провести міжнародно-правовий аналіз захисту прав і свобод вимушених мігрантів у країнах ЄС. Вона охоплює ключові міжнародні правові акти, оцінює їх ефективність у контексті реалій сучасної міграційної політики та висвітлює роль міжнародних організацій у забезпеченні захисту прав мігрантів. Розглянуті аспекти допоможуть зрозуміти, які кроки необхідно вжити для покращення ситуації та забезпечення гідного життя для тих, хто змушений шукати притулок у Європі.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правова база Європейського Союзу у сфері забезпечення прав і свобод вимушених мігрантів базується на комплексі міжнародних і регіональних нормативно-правових актів, які закріплюють зобов'язання держав-членів щодо дотримання високих стандартів захисту прав людини. Одним з найвагоміших документів у цій системі є Хартія основних прав Європейського Союзу, що проголошує ряд загальних прав, зокрема - право на притулок відповідно до положень Конвенції про статус біженців 1951 року, Протоколу 1967 року та Договору про функціонування Європейського Союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000).

У статтях 18 та 19 Хартії забороняється колективне видворення і повернення осіб до країн, де вони можуть зазнати катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000). Національні правові системи держав-членів гармонізуються через імплементацію директив і регламентів ЄС, таких як Директива 2011/95/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року, яка деталізує критерії для визнання осіб біженцями або такими, що потребують додаткового захисту, забезпечуючи їм право на доступ до освіти, охорони здоров'я, праці та соціальних гарантій. Крім статусу біженця, Директива вводить поняття «додаткового захисту» (subsidiary protection) (Directive 2011/95/EU of the European Parliament..., 2011). Він надається особам, які не підпадають під визначення біженця, але мають підстави побоюватися серйозної шкоди в разі повернення до країни походження, зокрема загрози смертної кари, тортур, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, або серйозної загрози життю внаслідок збройного конфлікту. Директива 2011/95/ЄС створює основу для захисту прав вимушених мігрантів у всіх державах-членах ЄС, забезпечуючи однакові стандарти для визначення їхнього статусу та прав. Вона дозволяє уникати суттєвих розбіжностей у підходах до мігрантів між державами ЄС, сприяючи правовій передбачуваності та інтеграції осіб, які потребують захисту. Однак, у практиці застосування Директиви часто виникають

виклики, пов'язані з її належною імплементацією у національні законодавства та забезпеченням фактичного дотримання встановлених міжнародно-правових стандартів.

Важливе місце займає Дублінський регламент (Регламент № 604/2013), який визначає процедуру розподілу відповідальності між державами-членами за розгляд заяв про надання міжнародного захисту (Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament..., 2013). Основна мета регламенту — запобігання багаторазовому поданню заяв в різних країнах та уникнення випадків, коли жодна країна не визнає своєї відповідальності за заявника. Для забезпечення мінімальних стандартів прийому осіб, які шукають міжнародного захисту, Європейський Союз ухвалив Директиву 2013/33/ЄС від 26 червня 2013 року, яка гарантує належні умови проживання, доступ до харчування, медичних послуг та психосоціальної підтримки (Directive 2013/33/EU of the European Parliament..., 2013).

Крім того, держави-члени ЄС дотримуються норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема статті 3, яка забороняє катування та нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження, що є важливим у контексті недопущення насильницького повернення мігрантів до небезпечних для них країн (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод..., 1950).

Ці нормативно-правові акти забезпечують правову основу для захисту прав і свобод вимушених мігрантів, а також встановлюють зобов'язання держав-членів щодо забезпечення їх належного дотримання. Разом вони формують комплексний механізм, спрямований на захист прав найбільш вразливих категорій осіб, який, попри прогресивність, потребує подальшого вдосконалення у відповідь на нові виклики.

В ЄС також існує комплексна система інституційних механізмів для забезпечення прав вимушених мігрантів, яка включає діяльність різних органів, агентств та спеціальних програм. Центральну роль у формуванні політики відіграє Європейська комісія, яка ініціює законодавчі акти, спрямовані на гармонізацію міграційної політики. Наприклад, Комісія представила реформу Спільної європейської системи притулку, спрямовану на удосконалення Регламенту № 604/2013 для рівномірного розподілу заявників між країнами-членами та зменшення тиску на прикордонні держави (Озтурк І., 2024).

Окрему роль у захисті прав мігрантів відіграє Агенція Європейського Союзу з питань фундаментальних прав (далі - FRA), яка здійснює моніторинг дотримання прав людини у країнах-членах, включаючи в тому числі аналіз умов прийому мігрантів. Це незалежний орган ЄС, створений у 2007 році для надання експертних порад інституціям та державам-членам ЄС щодо дотримання прав людини. FRA займається дослідженнями, збором даних та аналізом ситуації з фундаментальними правами в Європі, зокрема в таких сферах, як недискримінація, рівність, права мігрантів, верховенство права та захист персональних даних. Агенція допомагає вдосконалювати політику ЄС та національні законодавства, сприяючи більш ефективному захисту прав людини. Наприклад, FRA опублікувала звіт, в якому наголосила на тому, що у 2023 році було зафіксовано 385 000 випадків нерегулярних перетинів кордонів, що на 18% більше, ніж у 2022 році. Значний приріст припадає на морські маршрути, зокрема до Італії та Канарських островів (European Union Agency for fundamental rights, 2024).

Європейське бюро підтримки притулку (EASO), яке у 2022 році було перетворене на Агентство ЄС з питань притулку (EUAA), є ключовим інструментом ЄС у реалізації Спільної європейської системи притулку. Агентство спрямоване на гармонізацію стандартів прийому мігрантів, уніфікацію процедур надання міжнародного захисту та підтримку держав-членів, які стикаються з міграційним тиском. Агентство також збирає та аналізує дані про міграцію, розробляє керівні принципи для держав-членів і підтримує

співпрацю між ними. Його діяльність включає технічну та операційну підтримку, моніторинг дотримання стандартів ЄС, розробку навчальних програм для працівників служб притулку, а також координацію дій у кризових ситуаціях, таких як наплив біженців з України у 2022 році.

Особливу увагу ЕУАА приділяє покращенню процедур розгляду заяв про міжнародний захист, наданню експертної допомоги країнам, що зазнають міграційного тиску (наприклад, Греції, Італії, Польщі), та співпраці з третіми країнами для зміцнення їхніх систем управління міграцією. Водночас діяльність агентства стикається з викликами, зокрема політичними розбіжностями між державами-членами щодо розподілу мігрантів, обмеженими ресурсами та складнощами в моніторингу виконання стандартів. Незважаючи на ці проблеми, ЕУАА відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування європейської системи притулку, сприяючи захисту прав вимушених мігрантів.

Проте, ЕУАА не замінює національні органи з питань надання притулку чи прийому, які несуть повну відповідальність за свої процедури й системи. Це обмежує можливості Агентства впливати на національні практики та забезпечувати повну гармонізацію процедур надання притулку в усіх державах-членах. Хоча ЕУАА має повноваження контролювати застосування державами-членами зобов'язань ЄС щодо надання притулку й прийому, ефективність цього контролю залежить від співпраці з національними органами влади. Виявлення та усунення недоліків у національних системах може бути ускладненим через різні підходи та ресурси держав-членів.

Водночас існує ще один орган, Frontex - Європейське агентство з прикордонної та берегової охорони, що координує операції на зовнішніх кордонах ЄС, забезпечуючи гуманітарну допомогу під час пошуково-рятувальних операцій у Середземному морі. Frontex займається моніторингом кордонів, збираючи дані та аналізуючи ризики, щоб прогнозувати та запобігати нелегальній міграції та транскордонним злочинам. Воно надає оперативну підтримку країнам-членам ЄС, направляючи прикордонників та техніку, таку як дрони, патрульні кораблі та вертольоти, для посилення контролю в регіонах з підвищеним міграційним тиском. Агентство також організовує депортації нелегальних мігрантів до їхніх країн походження, співпрацює з третіми країнами для зміцнення контролю над міграційними потоками та проводить навчання прикордонників, розробляючи стандарти роботи для національних служб. Проте агентство неодноразово критикувалося за недостатній контроль за дотриманням прав людини, зокрема у випадках насильницького повернення мігрантів до третіх країн (Apelblat M., 2022).

Висновки. Попри створені механізми, існують суттєві виклики. Нерівномірний розподіл мігрантів між країнами-членами, зокрема між такими державами, як Німеччина та Польща, які прийняли значну кількість заявників, і державами Центральної та Східної Європи, які виступають проти обов'язкових квот, залишається ключовою проблемою. Крім того, відсутність єдиного механізму швидкого розгляду заяв та політичні розбіжності між державами-членами ускладнюють виконання зобов'язань перед вимушеними мігрантами.

Забезпечення прав і свобод вимушених мігрантів у країнах Європейського Союзу є викликом, що вимагає активної участі європейських інституцій та ефективного застосування нормативно-правових актів. Одним із ключових напрямків є створення єдиної та передбачуваної системи надання притулку, яка б унеможливила суттєві відмінності у процедурах між державами-членами. Це включає розробку загальноєвропейських стандартів прийому, що гарантуватимуть достойні умови проживання, медичну допомогу, доступ до освіти та ринку праці. Важливо також

покращити механізми контролю за виконанням цих норм, аби запобігти випадкам порушень з боку національних урядів.

Поряд із цим, необхідно посилити механізми незалежного нагляду за діями прикордонних і правоохоронних служб, щоб запобігти незаконним висилкам та жорсткому поводженню з мігрантами. Це може включати створення незалежного наглядового органу, який матиме мандат проводити розслідування порушень, а також зобов'язання держав-членів надавати повний доступ до інформації про дії прикордонників. Крім того, слід удосконалити механізми подання скарг для мігрантів, забезпечуючи їхню ефективність і захист від репресій.

Попри існування таких ключових документів, як Дублінський регламент, Хартія основоположних прав Європейського Союзу та директив щодо умов прийому та надання міжнародного захисту, їхнє виконання часто є нерівномірним між державами-членами. Це обумовлює недостатню уніфікованість підходів до захисту прав мігрантів, створюючи правові прогалини та нерівності.

Необхідно посилити контроль за дотриманням норм міжнародного права, зокрема Конвенції ООН про статус біженців 1951 року, і впроваджувати механізми запобігання порушенням, таким як незаконне повернення мігрантів. Крім того, важливо адаптувати існуючі нормативно-правові акти до сучасних викликів, включаючи розробку загальноєвропейської системи розподілу мігрантів, яка враховувала б можливості країн та потреби самих біженців. Лише через ефективну співпрацю європейських інституцій та вдосконалення нормативно-правової бази можна забезпечити дотримання прав вимушених мігрантів та сприяти їхній інтеграції в європейське суспільство.

Інституційна система ЄС демонструє високий потенціал для забезпечення прав вимушених мігрантів, але потребує подальшої гармонізації процедур та більш ефективного розподілу відповідальності між державами-членами для повного дотримання міжнародних зобов'язань.

Щоб усунути недоліки у діяльності інституційних механізмів ЄС, необхідно впровадити більш ефективні механізми моніторингу та підзвітності. Для EUAA це означає посилення гармонізації процедур надання притулку між державами-членами та вдосконалення контролю за виконанням стандартів ЄС. FRA слід розширити свої повноваження у сфері правозахисту, надавши йому більше інструментів для впливу на держави-члени, які порушують фундаментальні права. Frontex, у свою чергу, потребує більшої прозорості у своїй діяльності та кращого контролю з боку незалежних правозахисних організацій, щоб запобігти порушенням прав мігрантів. Загалом, посилення співпраці між цими агентствами та національними урядами, чіткі правила підзвітності та прозорості, а також ефективний механізм контролю з боку Європейського парламенту допоможуть зробити їхню роботу більш ефективною, гуманною та відповідальною.

Бібліографічний список

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини), 1950. *Верховна Рада України*. [онлайн] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text>
- Озтурк І., 2024. Євросоюз працює над пактом про притулок і міграцію: що зміниться для біженців. *Главком*, [онлайн] 9 лютого. Доступно: <<https://glavcom.ua/world/observe/jevrosojuz-pratsjuje-nad-paktom-pro-pritulok-i-mihratsiju-shcho-tse-zminit-dlja-bizhentsiv-985129.html>> [Дата звернення 01 грудня 2024].
- Apelblat M., 2022. EU scandal: What went wrong at Frontex? *The Brussels Times*, [онлайн]

- 30 квітня. Доступно: <<https://www.brusselstimes.com/220997/eu-scandal-what-went-wrong-at-frontex>> [Дата звернення 01 грудня 2024).
- Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000. *Official Journal of the European Communities*. [онлайн] Доступно: <https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf>
- Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). *European Union*. [онлайн] Доступно: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj/eng>>
- Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2013. *European Union*. [онлайн] Доступно: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/33/oj/eng>>
- European Union Agency for fundamental rights. Fundamental rights report, 2024. *European Union*. [онлайн] Доступно: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-fundamental-rights-report-2024_en.pdf>
- Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast), 2013. *European Union*. [онлайн] Доступно: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/604/oj/eng>>

References

- Konvenciya pro zaxy`st prav lyudy`ny` i osnovopolozhny`x svobod (z protokolamy`) (Yevropejs`ka konvenciya z prav lyudy`ny`), 1950. Verhovna Rada Ukrayiny`. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text>
- Ozturk I., 2024. Yevrosoyuz pracyuye nad paktom pro pry`tulok i migraciyu: shho zminy`t`sya dlya bizhenciv. Glavkom, [online] 9th February. Available at: <<https://glavcom.ua/world/observe/jevrosojuz-pratsjuje-nad-paktom-pro-pritulok-i-mihratsiju-shcho-tse-zminit-dlja-bizhentsiv-985129.html>> [Accessed 01 December 2024]. (In Ukrainian).
- Apelblat M., 2022. EU scandal: What went wrong at Frontex? The *Brussels Times*, [online] 30th April. Available at: <<https://www.brusselstimes.com/220997/eu-scandal-what-went-wrong-at-frontex>> [Accessed 01 December 2024]. (In Ukrainian).
- Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000. *Official Journal of the European Communities*. [online] Available at: <https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf>
- Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). *European Union*. [online] Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj/eng>>
- Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast), 2013. *European Union*. [online] Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/33/oj/eng>>

lex.europa.eu/eli/dir/2013/33/oj/eng>

European Union Agency for fundamental rights. Fundamental rights report, 2024. *European Union*. [online] Available at: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-fundamental-rights-report-2024_en.pdf>

Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast), 2013. *European Union*. [online] Available at: <<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/604/oj/eng>>

Стаття надійшла до редакції 29.11.2024

Kyrylo Dymov

INTERNATIONAL LEGAL ANALYSIS OF ENSURING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF FORCED MIGRANTS IN THE EUROPEAN UNION

Migration processes in the modern world have reached an unprecedented scale, making the issue of ensuring the rights and freedoms of forced migrants extremely relevant. The European Union (hereinafter referred to as the EU) has been one of the main destinations for migrants, particularly refugees, from around the globe for many years, especially for those fleeing armed conflicts, persecution based on various grounds, or environmental disasters. International and European law provides a range of instruments to protect the rights of these individuals; however, their practical implementation faces numerous challenges. This article conducts an international legal analysis of ensuring the rights and freedoms of forced migrants in EU countries. It examines and analyzes key international acts and other legal instruments aimed at protecting the rights of forced migrants. European legislation, including the Charter of Fundamental Rights of the EU, the Dublin Regulation, and EU directives on the conditions for the reception of migrants and the qualification for granting asylum, is also analyzed. The article identifies major challenges in protecting migrants' rights, such as the uneven application of legal norms, gaps in legislation, and the issue of illegal migration. Special attention is given to the role of international organizations and non-governmental initiatives in safeguarding the rights of forced migrants. The conclusion proposes ways to improve the legislative framework and enhance legal mechanisms for integrating migrants into EU society.

Keywords: migration, refugees, European Union, human rights, Dublin Regulation, irregular migration, international migration law, forced migrants, asylum seekers, international law, European law, EU law